

מעניינת ההערה הפרשנית של יריב בן-אהרון בשולי השיר: "אלתרמן שר על גורל יפו ואנשיה בלשון צער. אין הוא עוסק כאן בשאלה מי פתח במלחמה ולמה. מעשי ידיו של הקב"ה טובעים בים והוא אומר שירה. אדם הוא – ולא מלאך" (עמ' 102). בלשון המדרש אומר לנו בן-אהרון כי אלתרמן אינו מחויב במה שחייבים בו המלאכים (לפי גערת הקב"ה בהם – באובייקטיביות מוחלטת). הוא שר כאדם יהודי וכמזדהה עם עמו, אבל בלשון שיר מאופקת ואובייקטיבית ככל הגיתן. בחלק של השיר הקרוי "שחר בפרור", המתאר את החיים השבים למסלולם לאחר המלחמה הוא כותב: "ושבט שערשו הגרושים והגזרות, הופך עורו נכון לרשת ולגזר –" (שורות 24-25). אלתרמן כותב בלי כחל וסרק, כי השבט היהודי שסבל מגירושים ומגזרות, הוא שגזר עתה את גורלם של אחרים. לדעתו, בסך הכל נעשה כאן צדק היסטורי ואינו חש צורך להתנצל. (ספק אם דברים כגון אלה היו נחשבים לגיטימיים היום).

בשיר "ובחורף ההוא" הוא חורף תש"ח הראשון במלחמת השחרור, מתאר אלתרמן את המערכה על הדרכים ליישובים מנותקים ובהם ירושלים, מערכה שבה נשא הפלמ"ח בעיקר העול. הייתה זו מערכה קשה ואכזרית: "קרב אביון וקישח. רישו ורשעו/ תאומים. חנינה ושביה בו אין" (שורות 36-37). הפלמ"ח על ציורו הדל, "רישו ורשעו" מנהל קרב "אביון וקישח" שבו אין חנינה ואין לוקחים בו שבויים. (גם כאן, לא קשה לדמיין יום שבו יבוא עיתונאי "חוקר" ויטול את הציטוט הזה כדי להוכיח ממנו פשעי מלחמה שנעשו בתש"ח). ועוד צמד שורות נפלאות החותם את השיר: "בעוד ראש נערים בלילות הופך שב/ שיבת האומה משחירה בן ערב" (שורות 80-81). ראש נערים מלבין (מזקיץ) בלילות, וראש האומה משחיר (מצעיה, נעשית צעירה).

השיר 'ליל חניה' של כוח המגן ושל העם בין המערכות ולקראתן (שגם הולחן באופן נפלא בידי יאיר רוזנבלום) מכיל אחת מן האמידות המפורסמות של אלתרמן על הכוח הצבאי: "בהתפרש המחנה אשר דינו/ להיות שופך דם האדם ומגיניו" (שורות 5-6). זו תמצית הטררגדיה של המלחמה: מי שמגן על החיים גם נוטל חיים. המשפט הוא פראפראזה על דברי אלוהים לאחר המבול "שופך דם האדם, באדם דמו יישפך" (בראשית ט, כלומר שופך דמים, דמו יישפך. אבל כפי שמפרשת המסכת (עמ' 128), הדין, לפי אלתרמן, שונה לגבי הלוחמים על עצם קיומם והמגינים על עמם מפני אויביו. זהו אחד המקומות הרבים שבהם מתדיין אלתרמן עם שאלות אתיות ומוסריות. ומוסיף כי לעתים "הזמר הנפוץ", כלומר הפזמון, מיטיב לעסוק בהן יותר מן "השירה הצרופה" הנמנעת מכך. והפזמון "אומר בקול גדול/ בלי מורך לב ובלי חשש מפני הזול" (שורות 35-36) את אמיתו: "שופך דם האדם ומגיניו".

בשיר הארוך 'בטרם יום' עוסק אלתרמן במערכה שאליה הוטלו בני כל העדות מבלי שיהיו מוכנים או ערוכים לה ומבלי שהבינו לפעמים איש את שפת רעהו ונפלו בה "סומים"; כמו בקרב לטרון המפורסם, כאשר חלקם נלקחו הישר מן האונייה אל שדה הקרב. בשיר זה מרובים הפרטים הקונקרטיים ואלתרמן אף נוקב בשמה של "חטיבה שבעית" (היא חטיבה 7) שבה היה המעשה. תמונת הכישלון מוחשית ועזה: "מה הלילה הזה הקם/ לאחר עלילות ופעלים/ ונפליו מוטלים דומם/ על עפר במעילים ונעלים?" (ד' שורות 1-4).

השיר 'ליל תמורה', שכבר צוטט לעיל, הוא שיר מסכם ומכונן. זו תחילת התמורה במלחמת השחרור בחשון תש"ט, עם הדיפת הצבא המצרי ("מבצע יואב") מאשדוד ומאשקלון, והסרת סכנת הניתוק של הנגב. אבל יותר מהתמורה הצבאית זה מהלך היסטורי "שבו חרגה האומה ממעגלי חייה הגלובליים" כדברי המסכת (עמ' 149) וכאשר גוף העם עצמו מתחלף: "וגופו מתחלף. מתחלפים עצמיו/ ובשרו ועיניו, עד שיער וציפורן" (ג' שורות 47-48). גם הארץ עצמה מתחלפת ונקראת בשם חדש: "האדמה הפכה עורה/ ותקרא בשם חדש" (ו' שורות 2-3) הוא "מדינת ישראל" במקום "פלשתינה-א"י" (המסכת עמ' 154).

שישה שירים מפרידים בין 'ליל תמורה' לשיר החותם 'צלמי פנים' (ו'נספח לשיר 'צלמי פנים'). שירים נפלאים על בניין הארץ הריקה בנוסח שירתו של וולט ויטמן 'אני שומע את אמריקה שרה', שבהם שומע אלתרמן את הקולות השונים העוסקים בבניין, בחריש, בהקמה ועוד, אבל מקוצר היריעה לא אתעכב עליהם. השיר 'צלמי פנים' הוא מעין תמצית ההיסטוריה הנפשית של העם בעל שבועים הפנים, שבהם חקוקים גם צלמי הפנים של העמים שבקרבם ישב. מלבד ריבוי הפנים מבקש אלתרמן לתת גם את המהות המשותפת המיוחדת להיסטוריה זו שהיא "ישות-לאום פלאית וחדשה". לדעתו יש לאומה הישראלית איכות לאומית מיוחדת שסולפה בחקר ההיסטוריה "מושג הלאום, שנסתלף על ספר" (ג שורות 50-54). מה שמייחד אותה הוא אחרות היחיד והכלל: "הלכות מוסר חיי של היחיד/ היו גם חוקתה כי אין מפריד" (ג שורות 71-72). בשיר 'נספח לצלמי פנים' מרגיש אלתרמן, כי בשיר 'צלמי פנים' לא אמר עדיין כל מה שיש לו לומר על התקומה, וזאת בשל "עמקנות-הטרקלין/ אשר אין בה דיבור מחייב" (א שורות 9-10). "עמקנות הטרקלין", לפי פירוש המסכת, היא הטרקלין הספרותי שדובריו נוהרים שלא להתחייב בדבורם (עמ' 201). לפיכך 'נספח לצלמי פנים' הוא בראש וראשונה שיר שבח לממלכה, לפני דברי הביקורת. "בטרם נשיר את חשש היותך", נודה תחילה על החיוב הגדול שבך: "איך הוצאת לחופשי... מחשבה ולשון ומלאכות ושיר" (שורות 20-22). אלתרמן יודע את סכנות הממלכתיות והלאומיות, אך מכיר גם בהכרחיותן ובחשיבותן שאין לה תחליף: "לא נבדו ממלכות יש מאין/ עוד הן גוף ללאומים אם נאבה ואם לאו" (שורות 46-47). בחלק ד' האחרון של 'נספח לצלמי פנים' יש בתים נפלאים רבים, שהם פסגות עילאיות של שירה והגות. אסתפק בשניים: באחד מהם נאמר: "ביקשת עד קץ לקום באת/ ולא בחרב. אך צמדים/ עלו בכך שחר וכורת" (שורות 107-108). האומה ביקשה לקום באת ("וכתתו חרבותם לאתם", מיכה ד') לא בחרב. אך האת והחרב בהיסטוריה האנושית הן צמדים כמו "שחר וכורת". והבית המופתי שבו הוא נחתם:

שַׁעַת בְּרִיאָה אֵינָה נִשְׁנֵית
אֶךְ עַל פְּנֵיךְ עוֹד חוֹנָה
אֲבָחַת הַרְגַע בּוֹ נִבְרָאת
בְּלֵהַט חֶרֶב הַיּוֹנָה
וּבְצַעֲקַת נּוֹפֵלֵךְ הַמֵּת,
מִמְּנָה קָמַת לְרֵאשׁוֹנָה.

שעת הבריאה של האומה היא חד פעמית ("אינה נשנית") וטבועה בה אבחת הרגע ההוא, שבה נבראה בלהט חרב היונה כפולת המשמעות: צעקת הנופל המת, שהיא גם תקומתה.

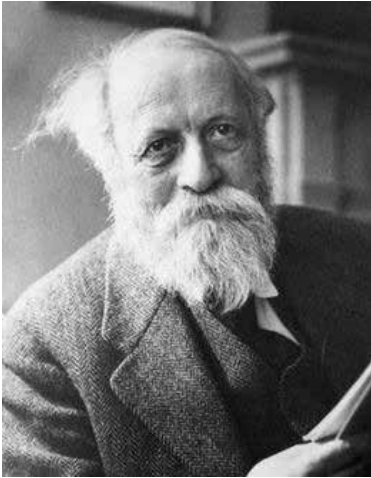
טעה, צדק וטרם הוכרע

"ניצחון היהודים פירושו מפלת הציונות", מרדכי מרטין בובר

באחד הגיליונות הקודמים כבר עסקתי במשנתו של מרטין בובר בביקורת על ספרו של אורי רם **שובו של מרטין בובר** (רסלינג, 2015). הספר החדש **מרטין בובר** מאת זוהר מאור בסדרה "גדולי הרוח והיצירה בעם היהודי" (מרכז זלמן שזר, 2016) הוא ספר אינפורמטיבי מאוד ובתור כזוהר מאפשר לבחון את הגותו של בובר לאור הזמן שחלף, ולשאול היכן צדק, היכן טעה, והיכן טרם הוכרע. שאלות אלה נוגעות בעיקר לפרקים האחרונים (שבע, שמונה) ובהם בעיקר אעסוק. אגב, מעניין בהזדמנות זו להשוות השוואה חטופה בין מרטין בובר לנתן אלתרמן (ראה למעלה), ולשאול מי מהם היטיב להבין את זמנו, אלתרמן, כפי שראינו, נמנה עם הזרם המרכזי בציונות, שחייב פעולה אקטיבית בהיסטוריה גם אם זו היתה כרוכה

מאור כותב: "לשלילת חזון המדינה הריכוזית בהקשר הסוציאליסטי, היה קשר הדוק לשלילת חזון המדינה בהקשר הציוני-פוליטי" (עמ' 177). בוכר פעל ציבורית נגד רעיון המדינה היהודית. הוא היה חבר ב"ברית שלום" (1925-1933) עוד לפני עלותו ארצה, וזום מסגרות של שיתוף פעולה בין יהודים לערבים בדרך להקמת חברה דו-לאומית, או פדרציה של עמי המרחב. בוכר קרא אפילו לוותר על חלום הבית הלאומי שבו יתרכז העם היהודי או רובו. אף שהיה בעל תודעה ציונית, חשש מעימות מתמשך עם הערבים אם תוקם מדינה יהודית בלא הסכמתם. "לאורך ימים אי אפשר יהיה לעשות את מלאכת הבניין ביד אחת ובשנייה להחזיק

בשלח", כתב (עמ' 178) בניגוד לאתוס הציוני המקובל. בוכר יצא נגד תוכנית החלוקה לשתי מדינות של ועדת פיל (1937) ובמאורעות 1939 טען לאחריות הציונות לפרוץ האלימות "בשל השגיאיה של אי הכרה בקיומו של ציבור ערבי גדול" (עמ' 179). במאי 1942, על רקע השמדת יהודי אירופה, הוצגה תוכנית בילטמור שהציבה את היעד של חלוקת הארץ והקמת מדינת לאום יהודית, ואומצה על ידי ההנהגה הציונית. בתגובה התאחדו גופים אחדים (הליגה להתקרבות יהודית-ערבית, והפרופסורים מאנגס, ברגמן, שלום, סימון, בוכר ועוד) והקימו את "איחוד", שקרא לאיחוד העם היהודי והעם הערבי, לזכויות פוליטיות שוות לשני העמים, ולהקמת פדרציה של כל עמי המזרח התיכון (עמ' 180). במקום הסיסמה של "רוב יהודי", דגל "האיחוד" בסיסמה: "לא



מרטיין בוכר

רוב, אלא רבים". בכך ראה בוכר את ההבדל שבין לבין בן גוריון. עמדה זו עוררה תהיות כלפיו: האומנם הוא מסכים בשעה קשה זו להגביל גם את עליית היהודים לארץ ישראל, ומתנגד להקמת בית לאומי שישמש מקלט לשארית הפליטה? לאחר המלחמה ב-1947 הוקמה ועדת אונסקו"פ שהמליצה על חלוקת הארץ לשתי מדינות והמלצתה התקבלה במושב העצרת הכללית של האו"ם ב-29 בנובמבר (עמ' 181). עם יציאת הבריטים מהארץ ב-15 במאי פורצת המלחמה בין היהודים לערבים. "בוכר לא היסס להאשים את היהודים במלחמה", כתב מאור. בוכר נשאר בירושלים בתקופת המצור והתלונן קשות על מצבו: "גרמניה של היטלר נראתה כאידיליה לעומת מצבנו כאן", כתב (עמ' 182). הוא התנגד לפרש את הציונות כנורמליזציה וכשאיפה להיות ככל העמים. במאמר ב'דבר' (מאי 1948) כתב: "נצחון היהודים פירושו מפלת הציונות". דבריו אלה קוממו נגדו רבים, אך נדמה כי לא מעטים יסכימו עמו היום.

זיו מאור מפרט ארבעה טיעונים של בוכר בעד הדו-לאומיות. אזכיר שלושה בקצרה: הטיעון המוסרי - אין זכות ליהודים להקים מדינה על ידי דחיקת עם אחר; הטיעון הפוליטי - כל מסגרת שלטונית פוליטית היא זיוף של חיי החברה; הטיעון הפסיכולוגי-חסידי - הסכסוך עם הערבים הוא השתקפות בעיותיה הפנימיות של הציונות ורק "תיקון הפרט והכלל" יפתור את הבעיה. אך הטיעון הרביעי הוא המפתיע לצורך ענייננו וזוכה לאחרונה לתחייה מימין ומשמאל. מתוך העדפותיו המסורתיות, מציע בוכר בתוכנית הדו-לאומית שלו, להציב במרכז את העם והארץ במקום את האזרחות והמדינה. כתב זיו מאור: "באופן מפתיע היה בוכר, בדרכו זו, איש ארץ ישראל השלמה" (עמ' 187), שכן גם להם חשובות יותר שלמות העם ושלמות הארץ מהאזרחות והמדינה. לדברי בוכר מדינה יהודית קטנה ומיליטריסטית לא תהיה בת קיימא, לכן ארץ ישראל כולה היא שצריכה לעמוד במרכז החזון הציוני. "למרבה ההפתעה, בוכר סבור כי הגשר בין יהודים לערבים יכול להיות האהבה המשותפת של שניהם לארץ, והקרבה האתנית בין שני העמים. השיח שאנו מזהים כיום כימני,

באלימות. בוכר, כפי שנראה, נקט עמדה הפוכה.

על דרך ההכללה אפשר לומר, כי הכלל שהיה נקוט בעקביות בידי בוכר בהערכת העבר, ההווה, והעתיד, היה זהה: כל מה שהוא מדיני-שלטוני הוא רע וראוי לו שלא יתקיים; כל מה שהוא קהילתי-חברתי הוא טוב וראוי לו שיתקיים. קריאה בספרו של מאור מגלה כי הרבה בגישה זו הוא בחזקת משאלת הלב שהמציאות אינה מאשרת. הבה נבחן כמה סוגיות כאלה בספר. בוכר מחיל את אבחנותיו דלעיל כבר על שחר ההיסטוריה של עם ישראל. בשני ספריו **תורת הנביאים** (1942) ו**משה** (1945) גיבש בוכר "תיאולוגיה פוליטית" כדי לאתגר בה, כדברי זוהר, את המדיניות הציונית: "כבר בכתיבתו על התנ"ך הגה בוכר תפיסה פוליטית המתנגדת עקרונתית לשאיפה למדינה יהודית" (עמ' 189). בוכר כותב כי מהתנ"ך ניתן ללמוד על יתרונו של "חיי הרועים", שבחרו בהם האבות ומשה, על פני "חיי עובדי האדמה" בני דור מתנחלי כנען. בקרב הראשונים צמחה "גישה פדרלית" לעומת "הגישה הריכוזית המסוכנת" של האחרונים. זאת ועוד: "משמעות היציאה ממצרים, אתוס החירות שהנחיל ישראל לעולם, היא שחרור מן העול של הקולקטיביות ושל הריכוזיות הדרוסטית". משימתו של משה היא ליצור "מודל ביניים בין מלכות הכוח הפרעונית לבין האנרכיזם השבטי" של בני ישראל. לפי מאור, סירב העם לקבל את גישתו של משה. היה זה עם "קשה עורף", קשיות עורף שאותה פירש בוכר "כאמונה שנוכחות אלוהים מתבטאת בהצלחה בלבד". ואילו משה איננו יכול להבטיח להם הצלחה בלבד, שכן אלוהים לעולם אינו מקובע וידוע מראש, אלא כדבריו - "אהיה אשר אהיה". "בסופו של דבר", כותב מאור, "דרכו של משה מסתיימת בטרגדיה - הוא מגיע למסקנה כי כוחו המאחד כמנהיג (פוליטי ורוחני) אינו אפשרי והוא בוחר שני יורשים: נביא וכהן - את אהרון ויהושע. בכך הוא מכין את הקרקע לפיצול הרסני (לדעת בוכר) שייחייב את הנביא להיאבק בעתיד בשלטון" (שם).

דוגמה נוספת היא מימי הבית הראשון. גם כאן, כותב מאור, "בונה בוכר נרטיב המנוגד למגמותיה העכשוויות של הציונות". לפי נרטיב זה הקמת בית המקדש היתה כישלון, מכיוון שהיא תרמה לקיבוע דמותו של האל, שהאינסופיות והאי-מוגדרות שלו מתבטאות בצורה המיטבית בנדודיו עם העם במדבר. לכן, לפי בוכר, "חורבן הבית הוא תיקון". לדעת מאור, גם בהשקפה זו המובעת בספרו **משה** - שיצא לאור בשנה שהתקבלה תוכנית בילטמור לחלוקת הארץ - ביטא בוכר את התנגדותו להעדפת "המקום", או "הבית", על פני חברת המופת הבלתי ממוסדת (עמ' 190).

בשתי דוגמאות אלה מהעת העתיקה, אנו רואים כיצד בוכר דבק באידיאלים האוטופיים שלו, אף כי כבר יכול היה לדעת מן ההיסטוריה עצמה, שאין להם שום היתכנות מעשית. נתבונן עתה בשתי דוגמאות מן העת החדשה. מראשית דרכו כסוציולוג, כותב מאור, הזדהה בוכר עם הסוציאליזם האוטופי הלא-מרקסיסטי. הסתייגותו זו נבעה גם כן מהתנגדותו לכל שלטון מדיני-ריכוזי. את התשובה למשבר המאה העשרים ראה בוכר בשיבה אל הטבע, בחידוש חיי הקהילה ובחיי חברה שיתופית. על מאוויי אלה ענה באופן מושלם כמעט המודל הקיבוצי בארץ ישראל, שגם תאם את השקפתו הדיאלוגית. עם עלותו ארצה חיפש בוכר דרכים לתנועה הקיבוצית ועשה זאת באמצעות ספרו **נתיבות באוטופיה** (1947). מתוך פרספקטיבה של שנים, אנו יכולים לומר היום, כי בסוגיות אלה צדק בוכר וגם טעה. תחזיתו השלילית ביחס לסוציאליזם הריכוזי שבו "המדינה משתלטת על החברה והאדם נהפך לבורג במדינה" - התאמתה בכרית המועצות והביאה לבסוף להתפרקותה; ואילו תחזיתו החיובית ביחס לסוציאליזם הקיבוצי, עליו אמר כי "הקיבוץ הוא ניסיון שלא נכשל [...] הקיבוצים עשויים להיות בסיס להגשמת הסוציאליזם האמיתי" - נתבררה שנים לאחר מותו. על הערכותיו דלעיל נוכל אפוא לומר כי כל תחזית היסטורית תקפה לזמן מוגבל בלבד. בהיסטוריה אין טעויות גמורות ולא אמיתות נצחיות, וכל אחת תקפה לזמנה בלבד.

מכאן לדוגמה אחרונה שטרם הוכרעה: מדינת-לאום או מדינה דו-לאומית.

הראשון, כף רגלה הימנית נפגעה קשות ולא ניתנה לתיקון. הרופאים מודיעים לה על כך חד וחלק:

"הרופא כחכח בגרונו, באתי להגיד לך, להודיע, שאנחנו לא עומדים לתקן את כף הרגל שלך.

לא עומדים לתקן אותה? חזרתי אחרי.

תביני אנחנו לא יודעים לתקן עצבים. אנחנו כמו נגרים, יכולים רק לתקן שברים. ברגל שמאל ניתחנו אותך והעצם תתאחה. אבל הרגל הימנית פגועה בעצב. אין לנו דרך לרפא אותה.

אז מה אתה אומר בעצם? מגמגמת.

תלכי עם מכשיר.

מכשיר? איזה מכשיר?

מכשיר שתופס את הרגל ולא נותן לה ליפול" (עמ' 71).

השני, קשור בראשון. בשל אותה פגיעה בעצב הרגל, היא סובלת כאבים כרוניים נוראיים גם לאחר ההחלמה. דבר לא עוזר. לא תרופות, לא זריקות ולא סמים. לרופאי הכאב אין מה להציע לה. היא מבקשת בכל זאת מאחד מהם לאפשר לה לפגוש כמה ממטופליו ולשמוע איך הם מתמודדים עם הכאב. הוא נותן לה שלושה שמות, כולם של אנשים צעירים פגועי רגליים ממלחמות לבנון. היא מדברת עמם בטלפון וסיפוריהם מצמררים ומיאישים. כך, באמצעותה, אנו למדים משהו גם על גורלם של חיילים פגועים ועל המלחמות בכלל.

"מותשת הנחתי את השפופרת. לא רציתי להמשיך לשמוע עוד. האנשים הצעירים האלה נשמעו אבודים. לא היה בזה דבר מעודד. ההפך הוא הנכון. העצבות והדיכאון שלהם זחלו אלי דרך אפרסת הטלפון. עזבתי את הרשימה" (עמ' 215).

היחיד שיכול היה לסייע לה במקצת היה ד"ר ד', רופא של ספורטאים נכים. עצתו היחידה היתה לנהוג כפקיד. כפי שהוא הולך על גחלים, או יושב על מסמרים. טכניקה שעיקרה "לנתק כל תקשורת עם החלקים הכואבים". לפעמים זה עובד, אבל לא תמיד (עמ' 219).

השלישי, הנורא מכל, לפחות מבחינת התיאורים בספר, הוא הפגיעה בבטן. בשל היקפה וחומרתה לא ניתן היה לסגור את הבטן בהקדם מחשש להידבקות הרקמות, וחיון נאלצה ללכת עם בטן פתוחה במשך שנה לפחות. הפצע הפתוח מפריש נוזלים ומחייב נהלי רחצה קפדניים. הנה כמה כללים שניסחה לעצמה: "להתפשט במהירות בלי להסתכל לכיוון המראה... לנתק חיבור בין העין לראש, בין המראה הנקלט ברשתית לבהלה שהוא מעורר בי... שעות מעטות אחרי הרחצה שולי הצלקת ושפתה הפעורה מתחילים להדיף סרוחן של

בשר מרקיב" (עמ' 178).

כעבור שנה, לקראת סגירתה של הבטן, היא מרגישה שעליה לצלם בעירום מלא את הבטן הפתוחה: "אני חייבת להסתכל לפצע הזה בעיניים. להישיר מבט בלי לפחד, בלי להיגעל, בלי להדחיק, ישר אל הבקע העצום הזה, אל השבר הסורי-אפריקני שמפלח את הגוף שלי" (עמ' 180). ואכן, היא מתקשרת עם צלם מקצועי ומבקשת ממנו לעשות לה "בוק צילומים" כנהוג אצל דוגמניות. רפים אלה, לדעתה, הם מהמקוריים והיפים שבספר ומעלים אותו למעמד של סמל. ואמנם, היא מוצאת צלם כזה שמשתף איתה פעולה בהתלהבות. המחשבה שעולה לאחר מכן בדעתה בנסיעתה לפנות בוקר הביתה ראויה לציטוט:

"אולי אדפיס אותך בשלט חוצות ענקי ואתלה תמונה כזו בנתיבי איילון, בכניסה לתל-אביב. במקום פרסומת לג'ינס או למשקפי שמש חדשים אני

משמש בידי בוכר לבניית מסר של ויתור על מדינה יהודית" (עמ' 188) כותב מאור.

בסיכום ספרו כותב מאור: "השיח של בוכר אינו נענה לתבניות מקובלות של ימין ושמאל בישראל ובכך חשיבותו. הוא נשען על אהבה יוקדת לארץ, אך גם מזהיר מפני ניסיון לנכסה (על ידי אחד הצדדים). לכן הוא יכול לחדש את השיח הפוליטי בישראל, מימין ומשמאל, שהגיע למבוי סתום" (עמ' 231). ייתכן. כאמור, זו עדיין אפשרות לעתיד לבוא. כפי שאמרנו למעלה, כל תופעה היסטורית זמנה מוגבל ולכל אחת סיכוי להיכשל ולהתגשם.

אם לחזור להשוואה בין שני האישים; אני מעריך את הכרעתו של אלטרמן, שלא השליך יהבו על אחרית הימים, אלא בבוא השעה קיבל החלטה לפעול. בוכר מדמה עצמו לירמיהו המתנבא על חורבן הבית. כי "נביאי אמת אינם יכולים להבטיח אלא כישלון" (עמ' 192). אבל זו, חוששני, קלישאה ריקה מתוכן, שהרי קל היה יותר לנבא ב-1948 כישלון למדינה היהודית מאשר הצלחה. בוכר סבר שהמדינה לא תשרוד נוכח התקפת מדינות ערב וזו נחשבה להערכה "ריאלית" של המצב. מסתבר שלא תמיד "הריאלי" הוא מציאותי וזה בין השאר מה שמלמדנו אלטרמן.

להסתכל לפצע בעיניים

"אני חייבת להסתכל לפצע הזה בעיניים. להישיר מבט בלי לפחד, בלי להיגעל, בלי להדחיק, ישר אל הבקע העצום הזה, אל השבר הסורי-אפריקני שמפלח את הגוף שלי" (עמ' 180).

מהתחלה מאת צילה חיון (עורך: עודד וולקשטיין, הוצאת אפיק 2016) הוא מסמך אנושי מרתק על השיבה לחיים, כתוב בכישרון ספרותי. מה שמופיע לעתים בעיתון ככותרת בת כמה שורות על פיגוע עם נפגעים, נפרש כאן על פני 225 עמודי ספר. עבור קוראי הידיעה החדשותית העניין מסתיים באותו רגע, אבל עבור הנפגעים בו, מדובר במאבק של שבועות, חודשים, ואפילו שנים של החלמה. במקרים הקשים עליהם ללמוד "מהתחלה" לשבת, לעמוד, ללכת, לחיות. אם לדרוש את שם המחברת כמין סמל, הרי אפשר לומר, כי צילה חיון, שבה מצלמונות אל החיים בכוח חיוניותה וחיותה. אין זה סיפור קל. בצד המופת האנושי הגלום בו, זהו גם סיפור של פחד, אימה וזוועה.

בשלושה באוגוסט 2003 בשובם מחופשה בסיני לביתם בירושלים, נפגע רכב המשפחה מצרור יריות. צילה ובתה חמוטל נפגעו מן הירי. חמוטל נפגעה באופן בינוני וצילה נפגעה אנושות. ידה הימנית ושתי רגליה רוסקו, ופצע רחב קרע את בטנה. צילה שהיתה אשת קריירה, בעלת חברה ליזמות תרבותית ואמנותית, יוצרת פרויקטים בשדה הספרות ומנהלת פסטיבל הסופרים בירושלים, צללה באחת לתהום אפלה כשהיא מפרפרת בין חיים למוות. "שלושה ימים על מיטת חדר הניתוחים. הגוף נפתח ונחתך, שוסע, נחרד, נחפר. ואחריהם תרדמה ארוכה. אינסופית. עשרים ושלוש יממות. הזמן שינה פניו. לא היו עוד אתמול והיום ולא יהיה עוד מחר. חיי תעו במעמקי שכבות אפלות. ניתק החוט המחבר אותי אלי. עד שאבדתי" (עמ' 17).

היציאה מן האברון היתה ארוכה וממושכת. לעתים עמדה על סף ייאוש, אך לבסוף שרדה. יש לקרוא את הספר כולו כדי להבין את מלוא משמעות המילים הללו. בניגוד לדעת העורך, עודד וולקשטיין, אינני סבור שהספר הוא רומן, ואם הוא רומן, אין זה המרכיב המכריע שבו. לדעתך, דווקא חלקיו התיעודיים, עובדתיים, הם הטובים יותר. אציין בקצרה שלושה מהם שבהם טמון כוחו.

